

CSORBA CSABA

Mohács: hősök és / vagy áldozatok?

Olvasom a kitűnő történész, Hóvári János írását a Mohács(ok)ról.¹ Történeti tényeket sorol fel, s azokat értelmezi – a szakma szabályai szerint. A tények – tények, nem vitathatók. De az összefüggések (értelmezések) már korántsem ilyen egyértelműek. Mohács a „magyar önostorozás szimbóluma” lenne? Igen is, meg nem is... Ez készített írásra...

Moháchoz fűződnek személyes emlékeim is, és amikor ezeket föllemegetem, talán korántsem csak olyan tényekről van szó, amelyek a „magánszféra” körébe tartoznak.

Az 1950-es években történt, a hírhedett Rákosi-rendszerben. Családom apai ágon zempléni volt. Édesapám jogot végzett, s miután letette a bírói vizsgát, Sátoraljaújhegyről Kisvárdára nevezték ki járásbírónak. Néhány év múlva jött az „ukáz”: kinevezték Mohácsra járásbírói elnöknek. Nem örült neki, hogy a rokonságtól ilyen messzire kell szakadnia. De egyetlen mondattal „helyre tették”: – De Csorba elvtárs – ez volt a szokásos megszólítás akkoriban, noha valójában sosem volt párttag –, ez nem távolság! Moszkva és Vlagyivosztk: az távolság!

Óvodás kisgyermekként gyakran sétáltunk szüleimmel a mohácsi Duna-parton. Akkoriban csak az északi útszakasz volt „szabad”, mert fegyveres katonai járőrök meneteltek a déli szakaszon, mivel arra volt a határ, „Tito, a láncos kutya” birodalma. Észak felé menet viszont akadály nélkül ellátogathattunk a II. Lajos király feltételezett halálának helyén álló emlékműhöz. Óvodába jövet-menet pedig a monumentális (külső díszburkolat nélküli) fogadalmi templom közelében haladtam el nap mint nap.

Mohácson, majd alig három év múlva már Pécsen (ott lett édesapám megyei bírósági elnök négy évig) öntudatlanul is tanúja voltam a nehéz időknek. Kisgyermekként persze nem tudtam értelmezni a látottakat, szüleim pedig óvakodtak attól, hogy egyetlen szóval is utaljanak arra, ami szűkebb-tágabb körben történik... Sok évtizeddel később tudatosult bennem, hogy a tények értelmezése rendkívül bonyolult dolog.

Nem véletlenül nem lettem jogász... De idestova hat évtized tapasztalatai elvezettek a felismeréshez: mind a jogtudomány, mind a történettudomány tényekkel és azok értelmezésével foglalkozik. Vannak (jog)szabályok, a történészek számára a „tudományos módszertan” követelményei – amelyek meghatározzák, hogyan kell és lehet gyűjteni tényeket, és azokból milyen következtetéseket lehet levonni.

Ideológiai okok miatt és ideológiáktól többé-kevésbé függetlenül is, az események sokféleképpen értelmezhetők. A jogszabályok, a jogászai gyakorlat élesen megkülönbözteti egymástól a gyanút, az alapos gyanút és az egyértelműen bizonyított tényt. A történelemtudomány szakmai szabályai korántsem ennyire egyértelműek és szigorúak.

Jogásztól hallottam, hogy ha a történészeknek a bíróság előtt kellene megvédeniük egyes állításukat, gyakran vesztenének pert, mert kijelentéseiket nem tudnák minden kétséget kizáróan bizonyítani.

De a jogalkalmazás sem büszkélkedhet a „tökéletességgel”. Egyrészt a jogszabályok önmagukban sem lehetnek „tökéletesek”, másrészt egyes jogesetek értelmezése és a vonatkozó törvényhely megtalálása, alkalmazása tekintetében is mindennaposak a viták. Ennek köszönhető, hogy perek egész sorában az egymást követő bírói fórumokon jelentősen eltérő ítéletek születnek.

A mohácsi csatának könyvtárnyi irodalma van. Két tény tekintetében tökéletes az összhang: a csatát 1526-ban a török szultáni had nyerte meg, és meghalt a menekülő magyar király.

Nem ismerjük viszont pontosan a csata helyét, s az elesettek sírjainak is csupán elenyésző részét tárták föl eddig. E két utóbbi tény ugyan fontos „adalék” lenne, de alapkérdésekben korántsem perdöntő.

A magyar történettudományban (ez korántsem csak magyar sajátosság) a századok folyamán kialakultak bizonyos alaptézisek, minősítések: a „jó”, a „rosszak”, a „haladók”, a „retrográdok”, a „győztesek” és a „vesztesek”, a „hősök” és a „gyávák”, az „önfeláldozók” és az „árulók” csoportjai. A „jó döntések” és a „rossz döntések”, a „kényszerhelyzet” és a „véletlen”, a „balsors”.

Természetesen az nem vitatható, hogy a felsorolt kategóriák elvileg és gyakorlatilag valóságok lehetnek. Csakhogy néha kiderül, hogy az állítás nem alapos kutatásra, egyértelműen bizonyítható tényre vezethető vissza, hanem alapja csupán egy történész szellemes, logikusnak tűnő ötlete.

1 Hóvári János: *A velünk élő Mohács(ok)*. Magyar Napló, 2019/8. 3–7.

Ilyen volt az a „szellemes magyarázat”, hogy a középkori magyar királyi sereg csak nyár végén indulhatott hadba, mert meg kellett várni, amíg a lovakat föltáplálták, s a betakarítás után biztosítani tudták a szükséges élelmet. Ezért érhetek 1526-ban Mohácsra csak augusztus végére a hadak (már akik odaértek). Hogy a hónapok óta úton lévő szultáni hadak hogyan szerezték az élelmüket, nem tudjuk, valószínű, ott már márciusban arattak, s a lovak takarmánya is előbb beérett. Vagy mégsem?

A 13. század közepén bizonyára másképp követték egymást az évszakok. Ezért tudott IV. Béla király már április közepén jelentős haddal eljutni a Sajóhoz.

Mohács minősítése a történészek körében általában az „elkerülhetetlen tragédiák” csoportjába tartozik. Ebből az „alapállásból” értelmezik a tényeket. Hóvári János is ezt teszi.

Kevesen vannak, akik – akár csak részlegesen is – vállalják a szembeszállást ezzel az „axiómával”. Én megpróbálom.

A vizsgálat nem indítható az 1526-os évtől, de még a Jagellóktól és Mátyás királytól sem. (Természetesen nem vállalkozom arra, hogy ebben az írásban a középkori magyar történelmet századról századra részleteiben elemezzem.)

Az alapkérdés számunkra több mint egy ezredéve egyértelmű: hogyan viszonyult a magyar királyság a többi európai államhoz, s ők hogyan viszonyultak hozzánk?

A magyar államalapítás időszakától 1526-ig kimondatlan alapelv volt, hogy a Kárpát-medence térségén túl „programszerűen” nem terjeszkedik a magyar királyság. Sőt, a 10. században a Bécsei-medencét magába foglaló, a Duna völgyében az Enns folyóig terjedő területről is lemondunk. A Kárpátoktól, a Vágtól nyugatra és keletre, Moldovában és délre, Havasalföldön húzódhatott a külső települési-védelmi vonal, amelyet feladtunk.

Árpád-házi királyaink külhonból hozott asszonyai és az Árpád-házi hercegnők házasságai révén Konstantinápolytól a Pireneusi-félszigetig tolták ki a keresztény „kapcsolatrendszerünket”. Tehát, „betagozódtunk” a keresztény Európa kultúrkörébe. Ennek voltak előnyei és hátrányai is. A 14. századtól leginkább a hátrányait „élveztük”.

Európa hatalmasságai, a mindenkori pápák, a jelentősebb országok királyai, a német-római és a görög császárok legfőbb törekvése az volt, hogy hatalmu-

kat kiterjesszék, egyre nagyobb területeket hódítsanak meg.

A magyar trónra került Anjou-királyok, majd nekik köszönhetően a koronánk viselőjévé vált Luxemburgi Zsigmond „európai-típusú hódító politikája” Magyarország számára korántsem volt előnyös. Pénzügyi szempontból, és azért sem, mert háborúik embervesztéssel jártak. Zsigmond hozadéka volt az első Habsburg a magyar trónon, aminek tragikus következményeit máig nyögjük. Ki hitte volna, hogy a sajnálatos gondatlanság (a Szent Korona őrzésének „lazasága”) máig tartó magyar átokká válik.

Amíg 1440 májusában-júniusában az országban belháború zajlott a csecsemő László király és a lengyel Ulászló hívei között, addig Murád szultán hada Nándorfehérvárt ostromolta. A várral nem törődtek az országnagyok (Hunyadi János sem), felmentő had szervezésére sem gondolt senki. A Délvidéket védő raguzai származású négy Tallóci-fivér közül a legfiatalabb, János, a várnai perjel csapatai azonban helyt álltak (6 hónapon keresztül), s a szultán megszegyénülve elkulloghatott, miután az aknát is időben berobbantották a védők (nemrégiben a szerb régészek megtalálták a török holttesteket).

A közelmúltban szobrot avattak Hunyadi János tiszteletére Belgrádban. Fájó azonban, hogy a Tallóciaknak, köztük Nándorfehérvár megmentőjének sehol sem állítottunk máig emléket.

1444-ben a „hosszú hadjárat” arra készítette a szultánt, hogy rendkívül előnyös békét ajánljon az országnak. Látszólag elfogadtuk, de a király mégis megszegte. Pedig Nándorfehérvár mellett Galambóc és Szendrő is a déli védővonalunk része lehetett volna, és Szerbia is visszakapta volna függetlenségét.

Pápai nyomásra a törökök elleni „keresztes háború” keresztény bódulata győzött. Holott erős védővonalal és megújuló békeszerződésekkel elkerülhető lett volna az oszmánokkal való állandó háborús szembenállás, amelyben a keresztény Európa leginkább csak szép szavakkal bátorított minket. Az igazi tragédia I. Ulászló halála volt 1444-ben, nem II. Lajosé 1526-ban. Ugyanis nem volt gyermeke (Mária királyné ügyességéből kifolyólag, aki küldetését azzal koronázta, hogy a férjét halálba küldte), míg a Jagelló királynénak viszont több is született I. Ferdinánd királytól.

Mátyás király nem építette tovább a déli védővonalat, ennek következményei a török betörések Erdélybe, Várad felégetése stb. Olyan háborúkba

bocsátkozott, amelyek pillanatnyi sikereket hoztak, de az ország számára hosszú távon előnytelenek voltak, és amikor váratlanul meghalt, üres kincstár és kifizetetlen többezres hadsereg maradt utána. A mondák „igazságos királya” csak legenda.

A Jagellók uralma 1490 után rohamléptekkel vitte romlásba az országot. A honvédelem lezüllésének tipikus példája az 1514-ben szervezett „keresztes háború” örült eszméjének felkarolása. Történelemszemléletünk torz tükrö az, hogy Dózsa Györgyről még ma is utcák százai vannak elnevezve.

A máig uralkodó történelemszemlélet szerint Mohács elkerülhetetlen volt. S akik ott meghaltak, hősök. Pedig inkább szerencsétlen áldozatok, akiket értelmetlenül feláldoztak. Mint ahogy 1914-ben huszárezredet indítottak lovasrohamra (felderítés nélkül) az orosz géppuska-állások ellen a keleti fronton. Az eredmény: emberek és lovak hullahegyei.

A hadtörténelemben akad arra példa, hogy a túlerőben lévő ellenféllel szemben a védők vállalták a csatát. Tette ezt például Leonidász spártai harcosaival a perzsák ellen.

Csak hogy ezek a kivételek. A túlerőben lévő ellenféllel szemben a 20. században sem Tito szerbjei, sem a vietnamiak, sem a koreaiak nem vállalták a nyílt csatát (és éppen ezért győztek). De nem kell ilyen messzire menni. A magyar történelemben is van erre példa (bár nem lehetünk büszkéek rá): I. Károly (nem Károly Róbert a neve) 1330-ban hadjáratot indított Basarab havasalföldi vajda ellen, aki színleg behódolt, majd a diadalittasan visszafelé menetelő magyar sereget a Kárpátok egyik szorosában kelepcébe csalva, szinte teljesen megsemmisítette, maga a király is alig tudott elmenekülni. 1467 decemberében pedig Mátyás István moldvai vajda ellen indított hadjáratot. A vajda színleg meghódolt, majd Moldvabányán éjszaka rátámadt a királyi hadra, és jelentős veszteségeket okozott. Maga Mátyás is súlyos sebet kapott.

1521-ben Nándorfehérvár magára hagyása, majd visszafoglalásának elmulasztása, egy második, erős védővonal kiépítésének elmaradása után mindenáron békére kellett volna törekedni az új szultánnal. Ez sem történt meg.

Sem Mohácsnál, sem máshol nem lett volna szabad nyílt csatát vállalni, talán még a Dráva átkelőhelyénél sem. Egyrészt Kinizsi halála óta egyetlen magyar hadvezér sem volt, aki több tízezres sereget el tudott volna vezetni, s aki gyakorlatból ismerte volna a török főszereg harcmódorát. A mohácsi táborba érkezett magyar, horvát, német, cseh, lengyel csapatok katonáinak döntő többsége sosem harcolt a törökök ellen. Idő sem volt arra, hogy a csapatok összeszokjanak. Brodarics István a csata előtt néhány nappal Mária királynénak küldött levelében őszintén megírta, hogy a helyzet reménytelen. Csak a „hősi” (értelmetlen) halál volt biztos.

Történészeink szerint a csata elkerülhetetlen volt, mert már nem volt idő meghátrálni, bevárni újabb kontingenseket (amelyek érkezése csak azt eredményezte volna, hogy több halottat veszítünk), valamint úgy vélik, ha időben visszavonultak volna, akkor a török had elpusztította volna a Duna-menti sávot. A vesztes csata után is ez következett be.

Budát nem tartották védhetőnek, arra alkalmasnak, hogy falai között várják be a szultánt. Csak hogy a következő évtizedek azt bizonyították, hogy a „korszerűtlen vár” megfelelő őrséggel védhető lett volna. 20-30 ezer ember elosztva Budán és Pesten nem csak órákig tudta volna tartani magát, mint Mohácsnál.

A szultán nem akarta elfoglalni Magyarországot 1526-ban, s később sem. Ezért adta vissza a koronákat is. A Habsburg Birodalomba való betagozódás volt a végzetes hiba, ez már nyílt kihívás volt a Török Birodalommal szemben.

Jellemző, hogy a mohó, hatalomvágyó, de a világpolitikában tájékozatlan I. Ferdinánd király mit írt 1529. szeptember 7-én bátyjának, V. Károly császárnak: „Az oszmánok elfoglalják Bécset, itt telelnek, tavasszal a német birodalomra törnek”.

A „második Mohácsnak” azért nem tudunk szívből örülni, mert utána még évtizedekig kellett várni az ország teljes felszabadítására, és noha Nándorfehérvárt többször is megszereztük, éppen a nyugati hatalmak jóvoltából sikerült elveszítenünk, s lett belőle szerb főváros...